№ 30 Փետրվարի 19 (Մարտի 3) 1881 Փետրվարի 19 (Մարտի 3) № 30

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարվանը 6 րուբլ: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Բաժանորդագրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Նամակագրութիւնը ղրկվում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Աստաֆիչի ձայը. Թիֆլիսի գիմնազիայի մանկավարժական խորհրդի կողմից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերի նայքենաւոր ընկերութիւնը և օտարազգական վարժարանները. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Ֆրանսիայից. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նամակ Շամախուց.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏԱՖԻՉԻ ՁԱՅԸ

—

„Порядокъ" լրագրի մէջ տպված է Աստաֆիչի ձայը լեզուի հարցի մասին դատաստանավարութեան մէջ, որ նա տալիս է իւրաքանչիւր ընկերութեան տարեկան ժողովի ժամանակ:

Լեզուի հարցը գոյութիւն չունէր դատաստանավարութեան մէջ մինչև դատաստանական վերանորոգութիւններ չը կատարվեցան: Այն ժամանակ ոչ գանգատվող կողմը և ոչ դատապարտվածները հասկացողութիւն չունէին, թէ նրանց վիճակը ինչպէս է տնօրինվում: Դատաստանական նոր կանոնադրութիւնները մտցրին կողմերի ներկայութիւնը, բաւական յայտնութիւնները հաշտարար դատաւորի մօտ և գանգատվող կողմերի բանակռիւը, որ մշակվում է և գործադրվում է թղթերի մէջ նշանակված պաշտօնատարութիւններից: Երէկեան դատաստանավարութեան ժամանակ դատաստանական ամբողջ քննութիւնը բաւական կերպով է կատարվում: Նոր դատաստանավարութեան հիմնական տիպը երդուեալ դատաւորների դատաստանն է, որ կուռքի նման յայտնում է իր համոզմունքը, առանց պատճառներ բերելու: Այդ պատճառով դատաստանական քննութիւնները և վիճաբանութիւնները կատարվում են կենդանի խօսքի օգնութեամբ, ի նկատի առնելով, որ խօսողների լեզուն թէ իրանց համար և թէ բոլորի համար հասկանալի է: Բայց ինչ պէտք է անել, եթէ խօսողներից մէկը չէ հասկանում ռուսաց լեզուն: Այդ բանը ՚ի նկատի առնելով դատաստանական կանոնադրութիւնը սահմանափակ միջոցներ է առաջարկում: Ամէն բանից երևում է, որ նոր կանոնադրութիւնները ՚ի նկատի ունէին միայն տիրապետող ազգաբնակութիւնը, օտար տարրերը ՚ի նկատի էին առնվում իբրև բացառութիւններ: Այդ հանգամանքը այն հետևանքներն ունեցաւ, որ Լեհաստանի և Անդրկովկասի մէջ, որտեղ 5 միլիոն ազգաբնակութեան մէջ շատ քիչ ռուսներ կան, իսկ ազգաբնակութիւնը լեզուների բազմազանութիւն է ներկայացնում, հարկաւոր համարեցաւ դատաստանական կանոնադրութիւնների մէջ այնպիսի փոփոխութիւններ անել, որոնք վերաբերում են նրանց հիմնական տիպին: Անդրկովկասի մէջ երդուեալների դատարան, հաշտարար դատաւորների ժողովներ չը կան և հաշտարար դատաւորների իրաւունքները մեծացրած են: Լեհաստանի մէջ դատաստանական կանոնադրութիւնները ամբողջապէս ընդունված են, բայց այնտեղ ամենայնիւ հաշտարար դատարանների մէջ գործ են ածվում տեղական լեզուները: Յայտնի չէ միայն, թէ ընդհանուր դատարանների մէջ ինչպէս են դատում բաւականացի երդվեալները, չը հասկանալով ռուսաց լեզուն:

Լեհաստանի մէջ դատաստանական վերանորոգութիւնները մտցնելու ժամանակ երդուեալ դատաւորների կանոնադրութիւնը գործադրված չէ և դատաստանավարութիւնը պէտք է ռուսաց լեզուով կատարվի, բացի իր բուն նպատակը՝ գտնել և վերականգնել խանգարված յարաբերութիւնները, դատաստանական վերանորոգութիւնը միջոց դարձաւ հասարակութեան մէջ ռուսաց լեզու տարածելու համար և այդ հանգամանքը վնասեց գործի իրաւաբանական կողմին: Միայն Օստզէյեան երկրի մէջ տեղական լեզուները ՚ի նկատի են առնված:

Անցնելով եզրակացութիւններին, Աստաֆիչ նկատեց, որ ռուսաց օրէնսդրութիւնը լեզուի գործածութեան վերաբերութեամբ հաստատ կանոններ չունի և զանազան ձևի վճիռներ է թոյլ տալիս Երկրաւոր մէջը. համ լեզուի հարցը ժամանակաւոր կարգերից է, որի համեմատ օրէնսդրութիւնը ներողամտութեամբ է վերաբերվում օտարազգիներին՝ մի քանիներից լեզուն խլում է, որովհետև նրանք ապստամբներ են, միւսներից խլում է նրանց քաղաքական յանցանքների համար, ուրիշներին ընծայում է նրանց հաւատարմութեան համար: Եթէ հարցը այսպէս դնենք. պետական շահեր, պետական օգուտներ բաները ոչինչ նշանակութիւն չունեն, այլ կարգերն է վճիռ տալիս գործին: Նոր տեղական լեզուների գործածութիւնը դատաստանավարութեան ժամանակ կարող է հիմնել պետական քաղաքականութեան խնդրոյ սկզբունքների վրայ: Այս դէպքում պէտք է որոշել մի յարմարաւոր սկզբունք և նրա վրայ հիմնել դատողութիւնները: Այդ կողմից օրէնսդրութիւնը պէտք է երկուսից մէկը ընտրէ. կամ դատաստանական կանոնադրութիւնները ամբողջացրած պէտք է լինեն, զոհելով լեզուի հարցը, դատարանը պէտք է ձշմարտութիւն փնտրէ, իսկ այդ ճշմարտութիւնը, ինչպէս ասեստարանը, կարելի է յայտնել 10 կամ 20 լեզուներով, կամ լեզուագիտական նպատակը առաջին տեղը պէտք է բռնէ. դատարանը ամենից առաջ պէտք է լեզուի ուսուցիչ լինի և յետոյ ճշմարտութեան պաշտպան և ընդհանրացնող, ուրեմն պէտք է փոփոխել դատաստանական կանոնադրութիւնները և տալ նրանց ժողովուրդին միայն այն ժամանակ, երբ դատաւորները կը սովորեն պաշտօնական լեզուն: Բայց որքան էլ կոյ հուլատուրական, պաշտօնական նշանակութիւն ունեցող ժողովուրդների մէջ, որ ամենայն հիմնարկութիւնները իր համար պահէ, իսկ վասերը օտարազգիներին տայ, մինչև որ նրանք սովորեցին տալու լեզուն, որ կատարվում է շատ դանդաղ կերպով:

Անցնելով հարցի գործնական լուծմանը, Աստաֆիչ լեզուները երեք բաժանում է որոշում. տիրապետող լեզու, կուլտուրական և բարբառներ: Այդ բոլոր բաժինները յայտնի իրաւունքներ պէտք է ունենան: Որինակ տիրապետող լեզուն պետութեան սահմանների մէջ բոլոր իրաւունքները պէտք է ունենայ: Կուլտուրական, յայտնի տեղ գործածվող լեզուն պէտք է դատաստանավարութեան իրաւունքներ ունենայ: Հաշտարար դատաւորները պէտք է խօսեն հասարակ ժողովուրդի բարբառները և չը գիտեն թարգմանիչներին: Աստաֆիչ պնդում է 1880 թ. մայիսի 28-ի օրէնքը Բալթեան նահանգների մէջ հաշտարար դատաստանավարութիւնը մտցնելու մասին, իբրև տեղական լեզուի հարցի մի օրինակելի վճիռ:

—

ԹԻՖԼԻՍԻ ԳԻՄՆԱԶԻԱՅԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԿՈՂՄԻՑ

—

Ներկայ 1881 թուականի սեպտեմբերի 26-ին իշխանութեան թոյլտուութեամբ կը տօնվի Թիֆլիսի գիմնազիայի յիսնամեայ յոբելեանը: Մանկավարժական խորհուրդի յանձնարարութեամբ գիմնազիայի ուսուցիչներից մէկը այդ օրվայ համար պատրաստում է այդ հիմնարկութեան պատմութիւնը: Հարազատաբար Թիֆլիսի ուրիշներից մէջ պակաս են մեծ թուով նշանաւոր գոխումնոներ, այդ պատճառով նիւթերի պակասութիւն է զգացվում և հետևաբար գիմնազիայի պատմութիւնը պակասութիւններ պէտք է ունենայ: Մի և նոյն ժամանակ ձեռքի տակ եղած նիւթերն էլ չափազանց պաշտօնական և ձևական բնաւորութիւն ունեն: Մանկավարժական խորհուրդը թոյլ է տալիս իրան դիմել Թիֆլիսի գիմնազիայի նախկին բազմաթիւ աշակերտներին, խնդրելով օգնել այդ գործին և որքան կարելի է կարճ ժամանակամիջոցում հասցնել ամեն տեսակ տեղեկութիւններ, որոնք վերաբերում են գիմնազիային և մանաւանդ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

—

Յունվարի 31

Ձեր պատուական «Մշակ» լրագրի անցեալ տարվայ 208 համարում կարդացի, որ Ս. Պետերբուրգի համալսարանի պրոֆեսոր և յայտնի արևելագէտ պ. Բ. Պատկանեանը ցանկութիւն ունի եկող գարնանը ճանապարհորդել Ղարաբաղ Անդրկովկասեան խուզարկութիւններ և փորձեր անելու համար: Այս լուրը շատ ուրախալի էր ինձ համար, վասն որոյ կը ցանկայի մեծապատիւ պրոֆեսորի ուշադրութիւնը դարձնել մի քանի հնութիւնների վրայ, որոնցից շատերի գոյութիւնը մեր գրականութեան մէջ անյայտ է: Այդ հնութիւնները գտնվում են գլխաւորապէս Շամախուց 45 վերստ հեռաւորութեամբ գեղջի արևմտեան կողմն Ավանդաւոր կոչված գիւղի մօտերքում:

Դուրս գալով Շամախուց դէպի Աւանջանդը՝ քաղաքից 30 վերստ հեռաւորութեամբ ճանապարհի աջ կողմում մի բարձր լեռան վրայ երևում է Գուլի-սարը-Դեարդի վանքը (տեղացիք կոչում են պարեկատաղեցը): Սա քանդված հին գերեզմանատուն. Վանքի ավերակների խորանի մէջ գերեզմանն է յիշեալ սրբի, որին համբերելու համար ուխտաւորը պէտք է չոքած մտնէ խորանի դրան նեղութեան պատճառով: Այս վանքը մեծ ուխտատեղի է բոլոր շրջակայ գիւղացիների համար և ամենայն Վարդավառի և Զատկի տօներին այն տեղ հազարաւոր ուխտաւորներ կը լինեն: Այս վանքի արևմտեան կողմում լերան թամբաձև տեղովը ճանապարհը անցնում է և փոխվելով քարանիշտ, համնում է մինչև խաչենայ գետը. այս գետի աջ ափի վրայ կան հին պարսպի փլատակներ Աղ-դաշ անունով, որը, ինչպէս պատմում են, խաչենայ Մեհրան իշխանի բերդն է եղած. Նրա վրայ շինութիւններից երեք աշտարակներ աջ մնացած են:

Այս բերդը շինված է մի լերան սարահարթի և արևելեան կողմը բերդի տարված է պատով: Այս լեռան ի վեր բարձրանալով գետի աջ ափովը, կը տեսնէք Յանաշէնոյ Մեհրանայ հայրապետի վանքը, որի մատուռը Շուշին անունով է իր մէջ, երբ քաղաքում հիւանդութիւն կամ չորութիւն է լինում: Այս վանքի գիւղը գետի մէջ ափից 2 վերստաչափ հեռի Աւանջանդը գիւղն է (Довшанлы), որից դէպի արևմուտ 6 վերստաչափ հեռի գտնվում է Դանձասարայ վանքը, որը մի ժամանակ հայոց կաթողիկոսանիստ էր և որի շինութիւնը յետ չի մնայ Ցախեցայ վանքի շինութիւնից: Այս բոլորը և սրանց արձանագրութիւնները վաղը ի շատ ծանոթ են ընթերցող աշխարհին:

Աւանջանդը գիւղից վէր նեղնելով այն քարաժայռի գլուխը, որը ընկած է նրա հիւսիսային կողմից, գիւղացւոց ճանապարհը բարձրանում է մինչև լերան գլուխը, որ կոչվում է Զարխարած խաչ (այստեղ մի խաչքար կայ ցանկի առաջին, որին գիւղացիք լերան անունն են տալիս): Այստեղից ճանապարհորդի առաջ կը բացվի մի մեծ տարածութիւն խիտ անտառի: Այն անտառի միջով ճանապարհը շարունակվում է դէպի Հյուսիսային կոչված Աւանջանդեցւոց վարելահողերը: Մի քանի ժամ գնալուց այդ ճանապարհի աջ կողմում անտառի խորքում կայ մի մատուռ, ինչպէս ցոյց են տալիս երեք ժամանակը 1860 թուականներում) մօտ երեք սաժէն երկայնութեամբ և երկու լայնութեամբ: Մատուռի որմերը քարերը ծածկված էին մամուռով ու ինքն թաղված էր հողի տակաւ, բայց շինութիւնը աջ էր: Այս մատ կողմին խոշոր և շատ նախշած քարեր, գուցէ արձանագրութիւններ էին, չը գիտեմ (այն ժամանակ ես անգրագէտ էի): Այստեղից դէպի ինչելով Հնձախոութեայ ճանապարհը՝ անցնում է Ղարաբղուս կոչված սարի և գալիս է դաշտը մի փոքր հարթեց (կարմիր եկեղեցւոյ առաջ): Այս տափարակ հարթից արևելեան կողմում մի անտառացած բլրի գագաթին աչքի է զարնում մի փոքրիկ եկեղեցի կարմիր սրբատաշ քարերից շինած: Սա է կարմիր եկեղեցին. այս եկեղեցին նոյնպէս կանգուն մնացած է և աջ, միայն թաղի արևելեան ծայրից մի քանի քար ընկած է: Այս դրան առաջ հարաւային կողմից՝ կայ մի գերեզմանատուն, որանց մարդու բարձրութեամբ և էլ աւելի կարմիր խաչքարեր են կանգնեցրած և խաչերի շուրջը կան հայոց հին երկաթագիր խառն առանց արձանագրութիւններ: Այս եկեղեցին և վերև յիշված մատուռը բռնկված են ժամանակի քանդող ձեռքերին: Այստեղից մի ժամ հեռաւորութեամբ ճանապարհը հասնում է Հնձախութեայ կոչերը: Այս կոչերից դէպի արևելք գալիս Աւանջանդեցոց վարելահողերում, որ երկու ժամու ճանապարհով հեռի է Հնձախութից և նոյն անտառում է տեսնում սրանը համար Աղջիկբերդեան անունով (տեղացոց լեզուով Գըզղալասի), գտնվում

[illegible]

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԴԶԱՐԻՑ [illegible]

ԻԳԴԻՐԻՑ [illegible]

[illegible] ԹԻՖԼԻՍԻ [illegible]

[illegible] ԴԵՐԲԵՆԴԻՑ [illegible]

[illegible] ԱՍՏՐԽԱՆԻՑ [illegible]

ՄՈԶԴՈԿԻՑ [illegible]

[illegible] ԹԻՖԼԻՍԻ [illegible]

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՕՐԻՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐԸ

„Մշակի“ № 27-ի մէջ [illegible]

[illegible]

[illegible]

(1) [illegible]

*) [illegible]

[illegible]